

شیعیان نیجر یہ

رضا ادبی فیروز جائی و حبیب زمانی محبوب

پڑوہشگاہ علوم اسلامی امام صادق ؑ

نہجری
انتشارات

شیعیان نیجریه

تهیه کننده: پژوهشگاه علوم اسلامی امام صادق علیه السلام
نویسندگان: رضا ادبی فیروزجانی و حبیب زمانی محبوب
ناظر علمی: مصطفی قاسمی | ناظر نهایی: عزت الله معتمد

سر ویراستار: حسین قاسم حمزه | ویراستار: حسین برخوردار
نمونه خوان: علیرضا صداقت | واپایش نهایی: عبدالرحمن حیاتی اصل
صفحه آرا: حمزه زاهدی | ناظر چاپ: علی رضاوند
ناشر: زمزم هدایت

چاپ: مرکز چاپ سپاه | نوبت چاپ: اول | تاریخ چاپ: ۱۳۹۸
شمارگان: ۵۰۰ | قیمت: ۱۹۵۰۰ تومان
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۴۶-۵۹۷-۲

آدرس ناشر: قم، خیابان دورشهر، نشن کوچه ۳، پلاک ۸۱
تلفن: ۰۲۵-۳۷۳۳۰۷۳۵-۰۲۵، همراه: ۰۹۱۲ ۲۵۳ ۲۸۸۷

فهرست مطالب

مقدمه ۹

فصل اول: غرب افریقا

- ۱-۱. جغرافیا ۱۳
- ۲-۱. تاریخ ۱۶
- ۱-۲-۱. استعمار ۱۶
- ۲-۲-۱. تشکیل دولت‌های مستعمره ۱۸
- ۳-۱. تاریخ اسلام ۲۳
- ۱-۳-۱. ورود اسلام به غرب افریقا ۲۴
- ۲-۳-۱. تشکیل دولت‌های اسلامی ۲۵
- ۳-۳-۱. حرکت‌های جهادی ۳۰
- ۴-۳-۱. استعمارگران و مبارزه با اسلام ۳۱
- ۵-۳-۱. اسلام در عصر کنونی ۳۳
- ۶-۳-۱. اسلام طریقتی ۳۳
- ۷-۳-۱. تشیع در غرب افریقا ۳۵

فصل دوم: کشور نیجریه

۳۹	۱-۲. جغرافیا
۴۴	۲-۲. جمعیت
۴۷	۳-۲. قومیت‌ها
۵۰	۱-۳-۲. هاوسا و فولانی
۵۵	۲-۳-۲. یوروبا
۵۷	۳-۳-۲. ایگبو
۵۸	۴-۲. دین
۵۹	۱-۴-۲. اسلام
۶۰	۲-۴-۲. مسیحیت
۶۶	۵-۲. زبان
۶۷	۶-۲. اقتصاد
۶۷	۱-۶-۲. کشاورزی و دامداری
۷۰	۲-۶-۲. صنایع و معادن
۷۲	۳-۶-۲. تجارت
۷۶	۷-۲. وضعیت سیاسی

فصل سوم: اسلام در نیجریه

۸۷	۱-۳. اسلام در کانچو و بُرنو
۹۴	۲-۳. اسلام در سرزمین هاوسا
۱۰۰	۳-۳. جنبش جهادی عثمان دان فودیو
۱۰۳	۱-۳-۳. قیام شیخ عثمان
۱۱۰	۲-۳-۳. نتایج قیام شیخ عثمان
۱۱۱	۳-۳-۳. خلافت سوکوتو
۱۱۳	۴-۳. اسلام در مناطق جنوبی

- ۵-۳. گروه‌های مسلمان در نیجریه ۱۱۵
- ۱-۵-۳. صوفیه ۱۱۵
- ۲-۵-۳. جمعیت نصرالاسلام ۱۱۹
- ۳-۵-۳. جمعیت ازالة البدعة و إقامة السُنَّة ۱۲۲
- ۴-۵-۳. انجمن دانشجویان مسلمان ۱۲۶
- ۵-۵-۳. جماعة اهل السنة لدعوة والجهاد ۱۳۰

فصل چهارم: تشیع در نیجریه

- ۱-۴. تشیع، ارمغان مهاجران لبنانی ۱۳۷
- ۲-۴. رونق تشیع پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران ۱۳۸
- ۱-۲-۴. شیخ ابراهیم زکراکی رهبر شیعیان نیجریه ۱۴۰
- ۲-۲-۴. تأسیس جنبش اسلامی نیجریه ۱۴۳
- ۳-۲-۴. عوامل رونق تشیع ۱۴۵
- ۴-۲-۴. نقش انقلاب اسلامی در رونق تشیع ۱۴۹
- ۳-۴. جمعیت شیعه ۱۵۲
- ۴-۴. ساختار جنبش اسلامی ۱۵۶
- ۱-۴-۴. بنیاد شهدا ۱۵۷
- ۲-۴-۴. مدارس فودیه ۱۵۹
- ۳-۴-۴. حُرّاس ۱۶۰
- ۴-۴-۴. مجمع خواهران ۱۶۲
- ۵-۴-۴. مجمع دانش‌پژوهان ۱۶۴
- ۶-۴-۴. انجمن پزشکان ۱۶۵
- ۷-۴-۴. واحد تولید ۱۶۶
- ۸-۴-۴. انجمن شاعران ۱۶۸
- ۹-۴-۴. واحد انتشارات ۱۶۸
- ۱۰-۴-۴. انجمن شاغلان ۱۶۹

- ۴-۵. سایر گروه‌های شیعی ۱۷۰
- ۴-۶. برنامه‌ها و فعالیت‌های شیعیان ۱۷۱
- ۴-۶-۱. برنامه‌های علمی آموزشی ۱۷۲
- ۴-۶-۲. تظاهرات و راه‌پیمایی‌ها ۱۷۳
- ۴-۶-۳. بزرگ‌داشت مناسبت‌های مذهبی ۱۷۴
- ۴-۷. وضعیت اقتصادی شیعیان ۱۷۷
- ۴-۸. وضعیت سیاسی شیعیان ۱۷۸
- ۴-۹. رابطه شیعیان با نیروهای اجتماعی ۱۸۹

فصل پنجم: نتیجه‌گیری و پیشنهادها

- ۵-۱. نتیجه ۱۹۳
- ۵-۲. پیشنهادها ۱۹۵
- ۵-۲-۱. حمایت انقلاب اسلامی ایران از شیعیان نیجریه ۱۹۵
- ۵-۲-۲. بررسی سلفی‌گری در غرب آفریقا ۱۹۸
- کتابنامه ۱۹۹

مقدمه

با پیروزی انقلاب اسلامی ایران در ۱۳۵۷/۱۹۷۹ میلادی نغمهٔ آرمان‌های انقلاب اسلامی به سرعت مرزهای جغرافیایی را در نوردید و با عبور از غرب آسیا، به گوش ملت‌های مسلمان آفریقایی رسید و آهنگ رشد تشیع در کشورهای مختلف آفریقا از جمله نیجریه طنین انداز شد؛ به گونه‌ای که شیعیان نیجریه به رهبری شیخ ابراهیم زکزاکی از اقلیت بسیار محدود چند هزار نفری در سال ۱۹۷۹ میلادی به چند میلیون نفر در سال‌های اخیر (۲۰۱۸م) تبدیل شدند.

هنوز جهانیان معجزهٔ انقلاب اسلامی در نیجریه را باور نداشتند که در روز قدس سال ۲۰۱۴ میلادی (سوم مرداد ۱۳۹۳) ارتش نیجریه به روی تظاهرات کنندگان شیعه در زاریا آتش گشود و جمع بسیاری، از جمله سه تن از فرزندان شیخ زکزاکی را شهید کرد. با رسانه‌ای شدن این خبر همهٔ نگاه‌ها به زاریا و جمعیت میلیونی شیعیان نیجریه دوخته شد؛ این تعداد شیعه چگونه و با چه اقدامات و تبلیغاتی در نیجریه پدید آمدند؟ رهبر شیعیان نیجریه چه شخصیتی دارد؟ اقداماتی مانند برگزاری تظاهرات روز قدس با این شکوه و گستردگی از چه آرمانی ریشه می‌گیرد؟ و... در پاسخ به این پرسش‌ها

مطالب بسیاری در منابع ژورنالیستی دنیا نگاشته شد که عمدتاً به دلیل نبود منابع و آگاهی‌های کافی ناقص بودند؛ از این رو، ضرورت مطالعه و بررسی وضعیت شیعیان نیجریه در دستور کار بسیاری از مراکز علمی و پژوهشی دنیا قرار گرفت. در کشور ایران نیز، به دلیل نبود حتی یک کتاب مطالعاتی جامع و کامل درباره شیعیان نیجریه، این ضرورت بیش از پیش احساس شد. پژوهش حاضر نیز در پی این دغدغه و معرفی دقیق و همه‌جانبه از شیعیان نیجریه انجام گرفته است.

البته این بدان معنا نیست که هیچ اطلاعاتی درباره شیعیان نیجریه موجود نبوده است، چراکه در کتاب‌های فارسی مربوط به کشور نیجریه اطلاعات مختصری درباره شیعیان وجود داشت؛ چنان‌که در کتاب‌هایی نظیر جمهوری فدرال نیجریه نوشته معصومه نصیری، سرزمین و مردم نیجریه به قلم محمدرضا شکیبا و نیجریه سرزمین زبان‌ها و قومیت‌ها تألیف نوید رسولی صفحاتی را به شیعیان نیجریه اختصاص داده‌اند. اما مهم‌ترین تحقیقات انجام‌شده به زبان فارسی به پایان‌نامه‌های دانشگاهی مربوط می‌شود که صاحبان هر یک کوشیده‌اند اطلاعات مفیدی در اختیار خواننده قرار دهند. آثاری همچون بازتاب انقلاب اسلامی بر اسلام‌گرایی در نیجریه و گسترش تشیع در نیجریه نوشته آقای وحید مرادی (۱۳۹۱)، بررسی سبک رهبری و شیوه‌های تبلیغی آقای ابراهیم الزاکراکی به قلم آقای حسین مادرشاهی^۱

---

۱. حسین مادرشاهی بخشی از پایان‌نامه خود را به درج مصاحبه‌های خود با اعضای جنبش اسلامی نیجریه و طلاب این کشور که در ایران مشغول به تحصیل هستند، اختصاص داده که حاوی اطلاعات بسیار مفیدی درباره شیعیان نیجریه و خصوصاً جنبش اسلامی است. بر خود واجب می‌دانم از آقای مادرشاهی که سخاوتمندانه پایان‌نامه خود را در اختیار نویسندگان متن پیش رو گذاشتند، سپاسگزاری نمایم.

(۱۳۹۳) و بررسی اوضاع فرهنگی و اجتماعی شیعیان نیجریه پس از انقلاب اسلامی ایران تألیف خانم مستانه منصوری پارسا (۱۳۹۴) از جمله این آثارند که در این پژوهش کانون توجه قرار گرفته‌اند. علاوه بر این باید از نشریه نامه جامعه یاد کرد که شماره ۱۱۹ خود را به نیجریه اختصاص داد و مقالاتی با عنوان «بررسی نقض حقوق اقلیت‌های دینی و شیعیان در نیجریه»، «تأثیرات و بازتاب‌های انقلاب اسلامی ایران در نیجریه»، «مبانی فقهی و حقوقی مسئولیت دولت نیجریه در قبال حفظ جان شیعیان» منتشر کرد. حمیدرضا کردی نیز در مقاله خود با عنوان «شیعیان نیجریه (فرصت‌ها، تهدیدها، باورها)» اشاره‌ای مختصر به وضعیت شیعیان نیجریه داشته است.

البته پژوهشگران انگلیسی‌زبان پیش‌تر از مسلمانان تحقیقات درباره شیعیان نیجریه را آغاز کردند و کتاب‌ها و مقالاتی درباره آنان و رهبرشان یعنی شیخ ابراهیم زکزاکی به رشته تحریر درآوردند که بخشی از منابع این پژوهش را تشکیل می‌دهد. محمد داهیر و سلیمان،^۱ مختار عمر بونزا^۲ و عبدالرئوف مصطفی^۳ از جمله این پژوهشگرانند.^۴

واقعیت این است که پژوهش در زمینه کشورهای آفریقایی، به غیر از شمال آفریقا، به دلیل فقر منابع فارسی و حتی عربی کاری دشوار است که ورود به این عرصه را برای هر محقق سخت می‌سازد؛ از این رو، چه بسا اطلاعاتی از دید

---

1. Muhammad Dahiru Sulaiman.

2. MUKhtar Umar Buza.

3. Abdul Raufu Mustapha.

۴. تهیه بخشی از منابع انگلیسی در ایران ناممکن بود و شایسته است از دکتر سعید صادقیان که زحمت تهیه آن‌ها را عهده‌دار شدند، تشکر نمایم.

نویسندگان دور بماند و کاستی‌هایی در متن پدید آورده که امیدواریم مخاطبان عزیز بر نویسندگان منت نهند و آن را اطلاع دهند.^۱

این پژوهش افزون‌بر مختصر منابع فارسی و عربی، بیشتر با مراجعه به منابع لاتین و همچنین مصاحبه با طلاب نیجریه‌ای و شرکت در جلسات میزهای مخصوص مطالعه کشور نیجریه انجام گرفت که در این زمینه برادر عزیز و همکار فرهیخته ام آقای رضا ادبی فیروزجانی تلاش ستودنی داشت؛ از این رو، صمیمانه از ایشان قدردانی و سپاسگزاری می‌کنم. همچنین لازم است از ناظر علمی محترم، جناب آقای دکتر مصطفی قاسمی، تشکر کنم که با راهنمایی و مساعدت خویش نویسندگان را یاری داد.

حبیب زمانی محجوب

زمستان ۱۳۹۶

---

۱. اشکالات کتاب را به این ایمیل ارسال فرمایید: zamani1358@gmail.com.